

## Periodisme, guerra i veritat

**Jaume Guillamet** / Catedràtic de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra

La guerra d'Iraq ha fet bona, una vegada més –i potser de manera més escandalosa que mai–, l'afirmació feta l'any 1917 pel senador nord-americà per Califòrnia, Hiram Johnson, segons la qual, quan la guerra arriba la primera víctima és la veritat (“*The first casualty when war comes, is truth*”). Però també ha introduït una nova relació entre el periodisme, la veritat i la guerra.

Poques vegades, en el passat, l'escàndol i el blasme de la mentida –sobre les armes de destrucció massiva i sobre els vincles entre el dictador iraquí Saddam Hussein i la xarxa terrorista Al Qaeda, al·legats pel president dels Estats Units George W. Bush per a justificar l'inici de la guerra d'Iraq– han estat tan evidents i aclaparadors. Molt abans que això és confirmés, ja s'havia fet evident als mitjans i també al públic que en aquesta guerra se'ls feia més difícil als governs de mentir i d'amagar la realitat que en cap altre conflicte anterior.

La relació entre la veritat i la guerra és problemàtica des del moment mateix que el periodisme es proposa d'ocupar-se'n. Fins aquest moment –esdevingut fa 150 anys a Crimea–, els afers de la guerra eren cosa dels militars i dels governs. Les seves notícies eren acceptades sense gaire reserves per un públic que donava la màxima credibilitat als antics “articles d'ofici” dels caps i comandaments, origen de la informació oficial avui tan desacreditada. El periodisme entès com l'explicació acurada dels fets i de les seves causes, a càrrec de persones dedicades expressament a aquesta feina, estrena a Crimea la seva relació amb la guerra. I els primers resultats semblen esperançadors.

La guerra de Crimea (1854-56) –en la que Gran Bretanya i França ajudaren la Turquia imperial a defensar-se de la pretensió de Rússia d'aconseguir una sortida al mar Mediterrani– és un conflicte poc conegut que va resultar ser el més semblant a una guerra europea entre 1815 i 1914. “Una carnisseria internacional escandalosament inadmissible”, en paraules d'Eric Hobsbawm<sup>1</sup>, en la que van morir més de 600.000 homes, en gran part a causa de malalties.

### La informació civil de la guerra: demanda i aventura

La novetat del corresponsal especial que acompanya les tropes expedicionàries britàniques va més enllà de la mera evolució de les figures professionals del periodisme. La novetat és “l'inici d'un esforç organitzat per a informar de la guerra a la població civil per mitjà d'informadors civils”, en paraules de Phillip Knightley, autor d'un gran llibre a penes conegut del públic espanyol<sup>2</sup>, que és imprescindible per a la comprensió del problema de les relacions entre el periodisme, la veritat i la guerra. *The First Casualty*, obra publicada l'any 1975, manlleva en el títol la idea de la veritat com a primera víctima i desenvolupa de manera històrica i

<sup>1</sup> HOBBSAWM, Eric (1998): *La era del capital, 1848-1875*. Crítica, Barcelona, p. 87.

<sup>2</sup> KNIGHTLEY, Phillip (2001): *The first casualty. The war correspondent as hero and myth-maker, from the Crimea to Kosovo*. Londres, Prion, és la segona revisió actualitzada de l'obra publicada el 1975 amb el subtítol “from the Crimea to Vietnam”. Hi va haver una versió en castellà de la primera edició titulada *Corresponsales de guerra*, a càrrec de Editorial Euros, de Barcelona, l'any 1976.

argumentada l'ús sistemàtic de la propaganda i de la mentida per part de tota mena de governs, des de l'inici mateix de la informació professional sobre la guerra. En primer lloc entre aquests governs hi figuren, paradoxalment, els dels països on més aviat, més sistemàticament i amb més suport social s'ha reconegut i es reconeix encara la llibertat de premsa, però que també són els més poderosos i els que més interessos han dirimit en conflictes armats.

La iniciativa del *The Times*, de Londres, correspon al diari més important del món a mitjans del segle XIX, quan Anglaterra és l'imperi més vast, més ric i més potent. En el moment que assoleix el primer cim del seu prestigi i difusió, el seu editor John Walter III s'adona que no es pot cobrir la guerra de Crimea només amb les notícies del govern i les cartes escrites per militars des del front. El to ufanós amb què un dels directius recorda com el públic espera que el diari hi envii els seus propis agents, ja que s'havia acostumat a trobar-hi "la veritat en totes les coses", revela una clara desconfiança cap al poder en l'avançat estat de desenvolupament del periodisme britànic.

El corresponsal enviat a la guerra és William H. Russell, un periodista acreditat en la política irlandesa, que descriu els errors d'organització, d'estratègia i de tàctica de l'exèrcit britànic. De les seves cròniques se'n deriven dues conseqüències principals: la creació del primer cos d'infermeres militars i la caiguda del govern de Sa Majestat, després de la càrrega suïcida de la brigada lleugera de cavalleria davant del port de Balaclava, el 25 d'octubre de 1854. La crònica publicada al *Times* del 14 de novembre és una de les grans peces del periodisme de tots els temps i causa una gran impressió.

D'acord amb Edwin L. Godkin, corresponsal a Turquia per al *London Daily News*, en les mans de Russell la corresponsalia des del camp de batalla es converteix "en un poder davant del qual els generals començaren a acovardir-se". Des de llavors, afegeix, el ministeri de Guerra sabia que "el públic tenia alguna cosa a dir sobre la direcció de la guerra i que no era exclusiva dels sobirans i dels homes d'Estat".

Des de llavors, la informació de guerra assoleix una importància creixent. Primer com a mera mercaderia periodística, en ple creixement de l'anomenada premsa de masses, en plena expansió del mercat de diaris. Més tard, com a arma específica de l'estratègia militar en el camp de l'opinió i de la propaganda. Durant la segona part del segle XIX, les guerres passen lluny de l'àmbit quotidià dels lectors, amb les excepcions notòries de la guerra de secessió nord-americana, la Comuna francesa i la guerra franco-prussiana. La demanda de notícies creix en funció de l'exotisme i l'aventura que improvisats corresponsals comparteixen amb els soldats en paratges llunyans i desconeguts, on les potències europees lliuren una lluita d'interessos revestida d'arguments morals com l'anomenada "càrrega de l'home blanc", com presenta Rudyard Kipling la responsabilitat d'estendre la civilització europea en un mapamundi que té encara zones per a explorar.

La confusió de funcions és freqüent, amb corresponsals decidits a ajudar els soldats en la seva feina i a compartir-ne la glòria. N'és un exemple remarcable el jove tinent Winston Churchill, a la guerra dels Bòers sud-africans, en els darrers anys del segle XIX. No falten tampoc editors disposats a esmenar la plana als governs i als alts comandaments, com és el cas de William Randolph Hearst —el pare del periodisme groc i futur Ciutadà Kane del cinema—, que, el 1898, arriba a posar l'esclat de la guerra de Cuba entre els Estats Units i Espanya al servei de l'augment de difusió del seu diari, com havia anunciat en un cèlebre telegrama a un dels seus dibuixants.

Godkin, l'antic company de Russell a Crimea esdevingut editor del *Evening Post* de Nova York, sintetitza les maneres de Hearst com a "representació indeguda dels fets, invenció deliberada de contes calculats per a excitar el públic i temeritat desenfrenada en la composició de titulars" i sentència que "és una vergonya pública que els homes puguin fer tant de mal amb l'objecte de vendre més periòdics". Hearst havia espremut al màxim la força de la demanda que a penes quaranta anys abans havia decidit John Walter III a cobrir pel seu compte la guerra de Crimea. Però el *Times* no va mantenir en altres guerres el mateix criteri de independència, sinó que, ben sovint, va fer costat la política del govern britànic.

És significatiu que la informació de guerra sigui el material sensible d'un dels episodis més destacats de la crisi de confiança pública en el periodisme. La guerra com a pretext extrem en el desig per a vendre més diaris. En aquesta primera gran època, 60 anys justos que acaben amb l'inici a Europa de la Gran Guerra de 1914 a 1918, el periodisme de guerra és un reclam molt poderós per al desenvolupament del mercat dels diaris. El mig segle que transcorre entre el gran moment del *Times* i el mal moment del *Journal* de Hearst és el de la transformació industrial de la premsa.

Hi ha un primer públic desitjós de notícies de la guerra contra la figura despòtica i odiada del Tsar de Rússia, a mitjans del segle XIX. Sorgeix després un públic més ampli que llegeix la guerra com una aventura llunyana i exòtica al que s'adrecen els nous diaris populars que abarateixen el preu i miren d'arribar al màxim possible de lectors, que dóna suport a les polítiques colonials dels seus governs i a la vocació dels seus països de ser potències mundials i que llegeix les cròniques dels enviats especials com a relats d'aventures llunyanes i exòtiques.

Són la demanda creixent i l'eixamplament del mercat periodístic que impulsen el desenvolupament del periodisme de guerra. El capteniment d'editors i corresponsals no es manté sempre en el nivell exemplar del *Times* a Crimea. El suport no dissimulat a governs i exèrcits pot ser fruit d'una posició editorial, però també de la conveniència a l'hora que els corresponsals puguin rebre el suport i els favors oficials que els són imprescindibles en aquesta feina. La inesperada demanda de corresponsals disposats a viatjar per molt de temps lluny de casa, amb incomoditats i perills, produeix una davallada ràpida del seu nivell: no sempre saben escriure, ni tenen vocació, ni aptituds ni disposició moral per al periodisme. La derivació cap a altres activitats té un precedent il·lustre en Henry M. Stanley, enviat per l'editor del *New York Tribune* a la recerca del missioner Livingstone en el cor de l'Àfrica negra, que esdevingué molt aviat explorador i autor de travesses i descobertes tan llegendàries com sagnants al servei, entre altres, del rei Leopold de Bèlgica.

En aquesta primera fase expansiva a propòsit de guerres llunyanes, el control dels governs s'exerceix per la via del suport i la col·laboració, sense els quals els corresponsals no podrien moure's lliurement pels escenaris bèl·lics. La censura és exercida directament pels caps militars sobre el terreny i la seva arbitriietat resulta, altrament, inapel·lable. No solament és una condició acceptada prèviament pels editors, sinó que hi ha encara una altra dependència: els corresponsals s'han de refiar dels serveis de correus i de telègrafs de l'exèrcit per a fer arribar les notícies i els relats de la guerra a les seues dels diaris amb la rapidesa que exigeix la competència despietada en el mercat informatiu.

### **La censura, la direcció informativa i la propaganda**

La posició dels governs varia radicalment amb l'esclat de la Gran Guerra a Europa, el 1914. L'estatut del corresposnal canvia en ser-li negat l'accés lliure al front i

ser sotmès a la direcció d'uns serveis oficials d'informació extremadament eficients en la tasca encomanada d'evitar tota informació no desitjada pel govern, de donar per tant només les notícies que els governs volen. Com escriu Gaziell, corresponsal especial de *La Vanguardia*<sup>3</sup>:

“Han pasado los tiempos en que el cronista formaba parte de un ejército, era huésped de un Estado Mayor, tenía tiempo y medios para estudiar los servicios militares, iba mezclado entre los combatientes y se fundía con ellos, participando de todas sus alegrías y vicisitudes. (...) Hoy el cronista no habita en el cuartel general, sino lejos, muy lejos de las líneas de fuego. Los que le facilitan su tarea no son los mismos jefes militares, sino los funcionarios de un ministerio civil”.

Com escriu també Eugeni Xammar, corresponsal de *La Publicidad*, a Londres<sup>4</sup>:

“De 1914 a 1918 un corresponsal de guerra era un home engabiati en un hotel o en un *château* situats a uns cent quilòmetres del front, que sortia de casa a mig camí per anar a passejar sempre a respectable distància dels camps de batalla, que de tant en tant sentia, molt llunyanes, unes quantes canonades escadusseres i a l'hora que les gallines van a jòc era tornat a casa, on un oficial d'estat major, davant uns mapes i uns gràfics, explicava als corresponsals totes les coses que havien passat aquell dia i que ells no havien vist i algunes de les coses que probablement passarien l'endemà i que ells tampoc no veuriem”.

No és gaire diferent, salvant els avançaments de la tècnica i de les comunicacions, el que poden dir els corresponsals actuals d'avui. La Gran Guerra europea és l'origen d'unes formes de control absolut del periodisme de guerra per part dels governs per mitjà de la censura, la direcció informativa i la propaganda, que avui són vigents de manera molt més sofisticada. El govern britànic ja havia mostrat, en el passat, interès i capacitat per a generar imatges diferents que la realitat. Un assaig molt primerenc, alhora, de l'ús de la fotografia, encara en els seus inicis, i de la propaganda moderna, ja s'havia produït a Crimea. Per a contrarestar l'efecte de les cròniques de Rusell, hi va ser enviat Roger Fenton, president de la *Royal Photograph Society* i retratista de càmera de la família reial, que va obtenir imatges amables de la guerra, sense sang, ni destrosses, ni morts. Durant la guerra dels bòers a Sud Àfrica, es va donar un pas endavant més qualitatiu, amb el rodatge amb actors en un suburbi londinenc d'una primera pel·lícula falsa, a penes estrenats el segle XX i el cinema. S'hi representava l'atac per la guerrilla de colons holandesos a una suposada tenda de la Creu Roja, a l'interior de la qual s'hi veia metges, infermeres i ajudants curant un soldat britànic ferit.

Els governs dels principals estats en contesa en la primera guerra mundial posen en marxa organismes de direcció informativa i de censura –*Press Bureau* anglès, *Maison de la Presse française*, *Krieg Presseamt* alemanya...– que canvien radicalment les normes de relació amb els periodistes. Els ja citats Gaziell i Xammar – així com Francesc Macià, que en una visita al front francès com a diputat a Corts escriu cròniques per a *La Publicidad*<sup>5</sup>, i Santiago Rusiñol, que publica a *L'Esquella de la Torratxa* les cròniques d'una estada al front italià<sup>6</sup>– han deixat relats de les visites

<sup>3</sup> GAZIELL: “Los cronistas modernos”, a *La Vanguardia*, Barcelona 2 de novembre de 1916.

<sup>4</sup> XAMMAR, Eugeni (1974): *Seixanta anys d'anar pel món*. Barcelona, Editorial Pòrtic, p. 166-172.

<sup>5</sup> MACIÀ, Francesc (2003): *Des de França. Carta del senyor Macià. Les cròniques de Francesc Macià com a corresponsal a la Primera Guerra Mundial*. Edició i introducció a cura de Jaume Ciurana, Sant Cugat del Vallès, Símbol.

<sup>6</sup> RUSIÑOL, Santiago (2004): *Espurnes de guerra*, Barcelona, L'Avenç.

guiades ofertes als corresponsals en alguns dels escenaris de la guerra. Josep Pla, en les seves *Notes sobre París (1920-1921)*<sup>7</sup>, descriu el funcionament de la *Maison de la Presse*, que continua en funcionament l'any quan hi fa el seu primer viatge com a corresposal de *La Publicidad*, i el disgust que hi produeix una crònica seva.

El periodista nord-americà Walter Lippmann escriu el segon capítol –sobre censura i secretisme– de la seva obra *The Public Opinion*<sup>8</sup> (1922) a partir de l'anècdota del mariscal Joffre dirigint la reunió diària del seu gabinet per a redactar el comunicat de cada tarda. Però és el govern de S. M. britànica el que excel·leix en la posada en peu dels grans aparells de propaganda oficials, quina activitat, en opinió de Knightley, fou gestionada de forma tan eficaç i secreta, que encara avui és un tema poc conegut. L'interès dels governs rau tant en la justificació de la guerra, que li assegurí el suport de la població, tant en les mesures d'emergència que cal prendre com amb vistes a pròximes conteses electorals, com en la informació del seu desenvolupament. Ja no es tracta només, com en el passat, d'evitar la publicació de cap mena de notícia que pugui ser útil a l'enemic, sinó d'amagar o disminuir les derrotes, d'amanir i magnificar les victòries i de mantenir una perspectiva de futur que no sigui desencoratjadora.

La importància de l'esforç de propaganda britànic a la primera guerra mundial augmenta a la vista de la seva actuació als Estats Units, on deu mil agents són enviats per a promoure entre l'opinió pública la necessitat de l'entrada a la guerra, amb un desplegament extraordinari de mitjans, coordinat pel Comitè Creel del govern nord-americà i exemplificat en el desplegament dels 75.000 oradors voluntaris coneguts també per "four minutes men", els homes que arriben a fer uns 750.000 discursos de quatre minuts en unes 5.000 poblacions, arreu de l'immens territori dels EUA.

Aquesta mobilització de l'opinió en favor de la guerra contra Alemanya i les Potències Centrals, també es val de l'ús de la mentida com a mitjà per atraure el suport de la població, quan l'estimulació exagerada del patriotisme i de la xenofòbia resulten insuficients. S'inventen atrocitats desmesurades i tremendes que s'atribueixen als exèrcits alemanys i al propi Kàiser, que mai no són demostrades, tot i ser al càrrec d'organismes aparentment independents, com un terrorífic informe mai documentat del Comitè Bryce, a la Gran Bretanya, sobre presumptes assassinats, violacions i atropellaments fets pels alemanys a la població civil a Bèlgica, que és traduït a trenta idiomes.

El resultat d'aquestes polítiques de direcció informativa de la guerra, a les que editors i periodistes solen donar suport, té efectes importants sobre la credibilitat de la premsa, especialment a Anglaterra i a França. Segons Knightley, l'anglès mitjà, que sempre havia acceptat que allò que deien els diaris era la veritat, es troba, en l'esdeveniment més gran de la seva vida pot comprovar per si mateix "que la premsa diu el contrari del que ell sap que és veritat"<sup>9</sup>. A França, l'anomenat "bourrage de crâne"<sup>10</sup> (rentat de cervell) serà denunciat com una de les causes de declivi del prestigi social del periodisme francès a partir d'aquest moment.

## Els nous mitjans i les noves tecnologies de comunicació

<sup>7</sup> PLA, Josep (1989): *Obra completa, 4. Sobre París i França*. Barcelona, Edicions Destino, p. 17-22.

<sup>8</sup> LIPPMANN, Walter (2003): *La opinión pública*. Madrid, Langre, p. 47-54.

<sup>9</sup> KNIGHTLEY, P. (2001), p. 105. Pàgines 77-78 de l'edició espanyola.

<sup>10</sup> ALBERT, Pierre (1990): *Historia de la Prensa*, Rialp, Madrid, p. 94-98.

La fotografia, el cinema i la ràdio despleguen totes les seves possibilitats a la segona Guerra Mundial (1939-1945) i a la guerra civil espanyola (1936-1939) –que en molts aspectes n'és el pròleg més directe–, de la mateixa manera com la televisió ho fa a la guerra del Vietnam (1954-1975). Els nous mitjans amplien i amplifiquen la demanda informativa, però també la capacitat de direcció informativa, de manipulació i de propaganda per part dels governs. La guerra d'Itàlia a Abissínia (1935-1936) mostra fins extrems tragicòmics els efectes perversos de la demanda del públic sobre el negoci periodístic, que descriu amb ironia el britànic Evelyn Waugh en la novel·la *Scoop* (1938) –mal traduïda al castellà com *'Noticia bomba!*<sup>11</sup>–, en una època en la que els corresponents a l'estranger tenen “una fama tan poc merescuda com sense precedents”, segons escriu en un pròleg de 1963.

A la guerra d'Espanya, la utilització propagandística de la ràdio en una i altra banda –però molt grollera i cruel pel capità general Queipo de Llano a *Unión Radio Sevilla*– prefigura la “guerra de les ones” de la segona Guerra Mundial. La ràdio informativa aporta moments memorables, com la transmissió en directe per a Amèrica dels bombardeigs alemanys de Londres, en 1943, per Edward R. Murrow, però la versatilitat il·limitada del nou mitjà reforça exponencialment el potencial dels aparells de propaganda. El fotoperiodisme i el cinema informatiu, les dues grans novetats del període de entreguerres, hi tenen també un paper important, comparable al que en la guerra de Vietnam tindrà la novetat de la televisió.

La segona guerra mundial, per descomptat, registra el perfeccionament i actualització dels dispositius estrenats en la primera, però fins i tot la maquinària propagandística del nazisme alemany gestionada per Goebbels és en gran part inspirada en els precedents britànics de vint anys abans, que supera de molt amb les tècniques pròpies d'un estat totalitari. Si la Gran Bretanya posa a punt, amb previsió, i en peu de guerra un ministeri d'Informació de grans dimensions, Alemanya enquadra en una Companyia de Propaganda –la cèlebre PK, *Propaganda Kompanien*– a tots els homes relacionats amb el periodisme, les lletres i les arts plàstiques i visuals, que, meitat informadors i meitat soldats, actuen en els fronts i en la propaganda amb gran eficàcia.

Sobretot en els primers anys de la guerra que les notícies, les fotografies, les pel·lícules informatives i documentals i les emissions radiofòniques produïdes per les PK alemanyes envaeixen sense competències les redaccions de tots els països, davant la manca d'operativitat inicial dels serveis oficials anglesos i francesos i de l'afany de notícies dels mitjans nord-americans, sempre més lliures i àgils. La “propaganda negra” a través d'emissores de ràdio falses –*Ràdio Varsòvia*, *Comarade du Nord*, *La Voix de la Paix*, *L'Humanité*..., entre altres “ràdios negres” que emeten per a Polònia o per a França– és una de les aportacions més genuïnes i noves dels alemanys. La *BBC* anglesa, en canvi, posada al servei de la informació i la propaganda aliada, amb emissions en 23 llengües estrangeres, sortirà de la guerra revestida d'una aura de prestigi i credibilitat.

El periodisme de guerra encara té una nova i gran oportunitat en la guerra de Vietnam, on Estats Units no estableix la censura sinó un gran dispositiu de relacions públiques, amb un resultat molt desigual, que Knightley<sup>12</sup> ha analitzat amb detall crític, tant pel que fa al capteniment del govern i de les autoritats militars de totes tres armes, com al dels editors i periodistes de tota mena de mitjans. Les facilitats extraordinàries

---

<sup>11</sup> WAUGH, Evelyn (1988) *¡Noticia bomba! Novela de periodistas*. Anagrama, Barcelona.

<sup>12</sup> KNIGHTLEY, P. (2001), p. 409-468; p. 299-399 de la versió espanyola.

donades als periodistes per a cobrir una guerra que d'entrada sembla fàcil de guanyar atrau un nombre extraordinari de corresponents. Michael Herr de la revista *Esquire* i autor del llibre *Despachos de guerra*<sup>13</sup> estima que sobre 600-700 acreditats en un moment de la seva estada, només 50 donen bon nom al periodisme.

La novetat del reporterisme televisiu, molt més desenvolupat en els anys 60 als Estats Units que a Europa, hi té un doble efecte. D'una banda, és molt més intrusiu, demanant fets i imatges de guerra amb fort impacte que arrossega en aquesta direcció dels fotògrafs i redactors. D'una altra, produeix una forta impressió en l'opinió pública nord-americana i contribueix a rebaixar el suport a la guerra. En endavant –invasions de l'illa de Granada i del canal de Panamà–, els Estats Units establiran fortes restriccions al periodisme de guerra i forts dispositius de control, que es fan evidents, sobretot, a la primera guerra del Golf.

Des de llavors, el treball dels corresponents de guerra ha afrontat una situació paradoxal. Compten amb les màximes possibilitats d'organització, tecnologia i professionals, però s'han d'enfrontar a sofisticats dispositius de direcció informativa, control i propaganda. La divisió del treball imposada entre els periodistes des de la primera guerra mundial assoleix efectes perversos en la primera guerra del Golf, quan es produeixen situacions com aquella en la que un càmera de televisió d'una cadena nord-americana retreu a un reporter britànic que mira d'anar pel seu compte –Robert Fisk per *The Independent* de Londres– de destorbar la feina del *pool* organitzat per l'exèrcit nord-americà. Un periodista que accepta les normes oficials acaba defensant el seu privilegi davant del que s'esforça en complir amb el seu deure més genuí, informar sobre el terreny i en llibertat.

Les guerres del segle XXI són lluny geogràficament com les de la segona meitat del segle XIX, però són també operativament a prop i molt a l'abast. A diferència d'aquelles, que foren acceptades llavors pel públic quasi com a relats d'aventures, les d'ara són reconegudes cruament com a episodis de inhumanitat i genocidi, com a noves guerres imperialistes amb imprevisibles conseqüències d'inestabilitat i de terrorisme internacional. Gràcies al desenvolupament immens de les comunicacions i a les tecnologies, són guerres molt a prop i molt a l'abast, a poques hores d'avió o de carretera des de qualsevol capital europea. Les facilitats de transmissió i de contacte entre periodistes i redaccions –a través del telèfon mòbil i internet–, la novetat de la informació gairebé instantània –a través de la ràdio, les cadenes de televisió de notícies, les *webs* i *weblogs* a internet– i l'accés simultani a mitjans de les dues bandes en conflicte han canviat les circumstàncies informatives.

Hi ha hagut un augment nou i gegantí de la demanda, que es manifesta en el nombre de corresponents acreditats a les guerres: 2.700 corresponents acreditats a Kosovo amb l'OTAN (1999), per exemple. Però també ha crescut el nombre de corresponents morts en acte de servei: 61 entre la guerra del Golf (1991) i la guerra dels Balcans (1999), quasi tants com entre 1954-1975, anys de les retirades de França i Estats Units de Vietnam, on hi hagué 45 morts i 18 desapareguts<sup>14</sup>). Un reporter de *Los Angeles Times*, n'ha comptat 270, entre 1990 i 2003<sup>15</sup>. En la fase inicial de la guerra d'Iraq hi ha més baixes occidentals entre els periodistes que entre els militars.

Mai a Espanya s'havien dedicat tants recursos humans i materials a la informació de guerres llunyanes, bé que sovint s'han escatimat amb l'acceptació de serveis de periodistes poc experimentats o mal pagats, que hom troba també entre les

<sup>13</sup> HERR, Michael (1980, 2001): *Despachos de guerra* Barcelona, Editorial Anagrama. La primera edició en anglès, amb el títol original de *Dispatches*, és de 1968.

<sup>14</sup> KNIGHTLEY, P. (2001), p. 445; p. 329 de la versió espanyola.

<sup>15</sup> Estimacions de Tim Routen de *Los Angeles Times*, citades per PEREGIL, Francisco (2003): *Reportero en Bagdad. Historia de una guerra polémica*. Planeta, Barcelona, p. 25.

baixes: el fotògraf Jordi Pujol Puente, tot just graduat a la Universitat Autònoma de Barcelona, mor a Sarajevo des d'on envia imatges a un diari; Miguel Gil és un jove advocat que deixa la feina a Barcelona, va a Bòsnia en una motocicleta, acaba treballant de càmera de televisió i mor, fent aquesta feina per a una agència nord-americana a Sierra Leona<sup>16</sup>.

Continua essent vàlida la frase cèlebre de la veritat com a primera víctima de la guerra, però es comprova que les noves circumstàncies porten noves possibilitats per a fer prevaler la veritat, en la mesura que el periodista la pot percebre i establir. Això es deu, també, a un canvi d'actitud en relació a la guerra d'una gran part del públic i dels periodistes. En un col·loqui sobre la cobertura de la guerra d'Iraq<sup>17</sup>, directius de mitjans de Barcelona han explicat com l'actitud del públic va condicionar l'orientació de la informació de la guerra cap a una posició més crítica, fins i tot en diaris que hi tenien una actitud inicial favorable. L'opinió pública torna a ser un factor important, no només l'objecte de la propaganda, com fa cent anys, gràcies a la globalització social i econòmica i a les tecnologies obertes que fan més difícil el manteniment de la mentida i l'hegemonia de la propaganda. Hi ha una multiplicitat i diversitat de fonts d'accés immediat i permanent, tot i els problemes de credibilitat i de contrast que es poden fer evidents.

Tot i que, seguint Knightley<sup>18</sup>, l'actuació de la OTAN en la guerra de Kosovo podia fer semblar que els governs i els comandaments militars havien guanyat definitivament la partida als corresponsals de guerra, un segle i mig després de Crimea, a la guerra d'Iraq s'ha vist que no. Abans de la Primera Guerra Mundial, els governs havien acceptat els corresponsals al front, a canvi de sotmetre's a la censura militar i a unes normes de comportament, a més del control de la transmissió de les notícies per telègraf. Després, la retirada de la llibertat de moviments als corresponsals i els sistemes de comunicats i de rodes de premsa dels organismes especialitzats havien deixat els periodistes en una situació que arriba al punt més àlgid de frustració a la primera guerra del Golf i a la de Kosovo.

Des de la guerra d'Iraq, anar al front és només una part de la informació i les telecomunicacions són lliures. La direcció informativa i la propaganda és mantenen, amb l'autocensura voluntària dels editors que accepten les normes per a la integració de periodistes en unitats militars i la manipulació i la mentida habituals dels qui donen suport incondicional als governs en guerra. És un horitzó molt problemàtic, però més obert.

A Crimea, es plantejava una dicotomia operacional: per a Russell, l'important era donar una visió global dels fets; per a Godkin, informar a partir dels efectes individualitzats en les persones i llocs. Aquesta dicotomia avui no és rellevant, perquè la visió de conjunt ha de quedar reservada, necessàriament, als analistes que operen des de les redaccions centrals, amb més informació i més perspectiva a l'abast que els homes i dones sobre el terreny. Aquests només poden aspirar, han d'aspirar, a fer una informació precisa i rigorosa d'allò que poden veure i trobar a les conferències de premsa i informacions oficials, incorporats en una unitat militar o buscant informació

---

<sup>16</sup> LEGUINECHE, Manuel i SÁNCHEZ, Gervasio (editors) (2001): *Los ojos de la guerra. 70 corresponsales escriben sobre su profesión y recuerdan a Miguel Gil, muerto en Sierra Leona*. Plaza y Janés, Barcelona.

<sup>17</sup> Seminari d'Actualitat Periodística celebrat als Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra el dia 16 de juny de 2003, amb la participació dels periodistes Lluís Bassets de *El País*, Martí Anglada de *Televisió de Catalunya*, Enric Juliana de *La Vanguardia*, Albert Sáez de *Avui* i José Antonio Sorolla de *El Periódico de Catalunya* i col·loqui amb un grup de professors. El text resultat de la seva transcripció ha estat recollit en la publicació *El periodisme després de la guerra d'Iraq* (2003), Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.

<sup>18</sup> KNIGHTLEY, P. (2001), capítol 20, "The Military's Final Victory, March-June 1999", p. 501-526.



pel seu compte en fronts perillosos, on les baixes personals són nombroses. Aquestes limitacions, a més, poden ser percebudes pel públic amb certa claredat, sobretot després de la guerra d'Iraq. Es perfila una forma complexa: reporters agosarats allà on sigui possible, especialistes i analistes des de la distància, refent constantment el trencaclosques. La veritat pot sortir del trencaclosques.